

ВАГОМИЙ ВНЕСОК В ІСТОРІЮ МЕДИЦИНИ УКРАЇНИ

Слід зазначити, що видання «Медицина в Україні. Бібліографічний словник. Вип. 2. Друга половина XIX – початок XX століття. Літери Л-С». – К., 2012. – 520 с. – не тільки внесок в історію медицини України, але й у загальну історію країни. Автори-упорядники С. М. Булах, М. М. Гайдучок, Л. Б. Долинна, Л. О. Карденас Сільверіо, В. В. Ніколаєва під керівництвом Генерального директора Національної наукової медичної бібліотеки України Р. І. Павленко опрацювали надзвичайно обширний матеріал (фонди бібліотеки, 577 джерел літератури) й описали персоналії з вичерпною характеристикою їх професійної, наукової, громадської діяльності.

У вступі («До читача») вказано, що «...укладачі виходили з того, що історію медицини нашої Вітчизни творили представники багатьох національностей». Крім того, укладачі справедливо віднесли до «Медицини в Україні» медиків-українців, осіб, які здобули медичну освіту в Україні, але працювали поза її межами.

Основний розділ «Словника» (ст. 11–308) – «Персоналії. Історія медицини України в особах». На жаль, не у всіх випадках вдалося встановити й повідомити дати народження або (і) смерті особистостей. За приблизним нашим підрахунком, з 317 персоналій 76 % народилися в Україні, 12 % – поза її межами, місце народження понад 10 % невідоме. Адже час, охоплений «Словником», – період, коли етнічні землі України були під владою Росії та Австро-Угорщини, а на початку XX ст. (до 1922 р.) – в кордонах СРСР, Польщі (Галичина, Волинь), Чехословаччини (Закарпаття), Румунії (Буковина). І тому українським медикам, наведеним у «Словнику», лише 57 % довелося постійно працювати на своїй землі, третині – і в Україні, і поза її межами (змінювалося місце роботи), а понад 10 % українців і тих, які здобули медичну освіту в Україні, реалізовували свою професійну діяльність поза межами своєї країни.

Здобути вищу медичну освіту на той час в Україні можливо було в університетах Києва, Харкова, Одеси (приблизно третина персоналій). Переважна більшість ставали лікарями в Санкт-Петербурзі (Медико-хірургічна академія, університет), у Москві, ще у трьох університетах Російської імперії (Дерпт – 14 осіб, Казань – 8, Томськ – 2), а також у зарубіжних університетах, 21 з яких названо в додатку «Вихованці вищих навчальних закладів» (найбільше у Відні – 13).

Слід згадати осіб і без медичної освіти, причетних до медичної науки, практичної медицини, охорони здоров'я. Але при цьому необхідно вказувати, в чому полягає їх внесок у медицину, охорону здоров'я. У словнику є ряд прізвищ зоологів, ботаніків, юристів та інших вчених, діячів, про яких не вказано, яке відношення вони мали до медицини. Це стосується і наступних розділів.

Якщо йдеться про медицину в Україні, слід у бібліографічних довідках згадувати про належність особи до України. Це невідомо з довідки про М. О. Новинського та ін.

Розділ «Сторінки маловідомих біографій» (309–364) охоплює 244 персоналії, «діяльність яких ще не стала предметом серйозних дослідницьких розвідок».

У наступному розділі під назвою «Коли людину пам'ятають, вона живе» (с. 365–382) – довідки про 300 осіб, «...хто був пов'язаний з Україною лише певним епізодом своєї професійної діяльності». Процитоване з вступу визначення цього розділу не зовсім коректне, тому що згадані особи (переважно практичні лікарі) були пов'язані з Україною не епізодично. Цей розділ дає уявлення і про місцевості, забезпечені медичною допомогою, про характеристику лікарів. Нині існує «фемінізація» лікарської спеціальності. На час, охоплений «Словником» (друга половина XIX ст. – 1922 р.), серед 300 названих медиків – всього 7 жінок (5 лікарів, одна фельдшер і одна медична сестра). Усі 300 заслуговують слів епі-

графу до цього розділу: «Ми Вас згадали // І поклонились низько, // Ваш подвиг – лікарське життя!».

У розділі «Слово до нащадків» (с. 383–388) – цитати афористичної форми з творів 26 учених-медиків, найчастіше М. Пирогова, зокрема слова, актуальні й нині: «Мы не должны позволить никому переделывать историческую истину».

Обставини періоду, описаного в «Словнику», зумовили те, що «слово до нащадків» українською мовою пролунало тільки з уст І. Пулюя і С. Подолинського. Актуальний і нині вислів І. Пулюя: «...найважливіше значення тривалого миру в Європі може мати тільки самостійна Україна. Незалежність України є, за наше переконання, ключем до миру в Європі».

Значно доповнюють матеріал «Словника», полегшують отримання інформації 13 додатків: «Внесок у світову та вітчизняну медицину»; «Вища медична школа в Україні» (в тому числі українці, вихідці з України серед професорсько-викладацького складу поза Україною; докторські дисертації, що зберігаються в Національній науковій медичній бібліотеці України); «Лікарі та наукові медичні товариства» (з невідомої причини не згадано Українське лікарське товариство у Львові, 1910 р.); «Літературно-публіцистична та видавничо-редакторська діяльність» (пропущено І. Пулюя); «Книга і бібліотека в їхньому житті»; «Музейна і колекційна діяльність»; «Державотворча і просвітницька діяльність лікарів»; «Лікарі-винахідники» (пропущено І. Пулюя); «Світ захоплень» («володів іноземними мовами» – не визначає «світ захоплень»); «Благодійницька діяльність»; «Земство – героїчний стан, замішаний на ентузіазмі» («Історія земської медицини – по суті мартиролог, літопис страждань та героїзму, а поле бою земського лікаря – буденне життя з його незліченними дрібницями». Земські лікарі «Нерідко гинули в борні // Але завжди були в дозорі», що підтверджено реєстром лікарів, які загинули через діяльність після зараження переважно висипним тифом).

У додатку «Страшні жнива лихоліть» – прізвища 19 лікарів, які загинули під час громадянської війни, на фронтах. На понад чотирьох сторінках – медики, імена яких увічнені присвоєнням їх установам, інститутам, вулицям, музеям, фондам, громадським товариствам, випуском поштових марок тощо.

У додатку «Різночитання» – варіанти прізвищ, дат в різних публікаціях про персоналії».

Додаток «Цікаво знати» містить інформацію про організацію медичної допомоги і громадське життя медиків Києва (1850–1923), поза межами Києва (1857–1921), про з'їзди лікарів (1861–1922), організацію лікарських товариств (1859–1922).

Наведено «Адміністративно-територіальний поділ» України станом на 1914 р. (10 губерній), список орденів, нагородних знаків, іменних премій, якими могли бути нагороджені медики України другої половини ХІХ – початку ХХ століть.

Сприйняття змісту «Словника» полегшує «Короткий тлумачний словник термінів, що вийшли з ужитку» (підлікар, цирульник тощо), користування ним полегшено «Алфавітним покажчиком персоналій» (561 прізвище), «Іменним покажчиком прізвищ» у розділі «Персоналії» (512 прізвищ).

Завершується «Словник» портретною галереєю 96 персоналій.

З нетерпінням історики, лікарі і навіть читачі незалежно від їх професії будуть очікувати продовження «Словника», при підготовці якого до друку, зберігши його структуру за розділами, додатками, слід більше уваги приділити відповідності персоналій профілю видання.

Такий «Словник» не тільки відображає стан медичної науки, медичної допомоги в Україні з їх кадровим забезпеченням, але й дає уявлення про стан науки, соціальну атмосферу на землях України.

«Медицина в Україні. Біобібліографічний словник» послужить стимулом, заохочення істориків, краєзнавців до пошуків додаткових даних про згаданих в ньому медиків та осіб, причетних до медицини, до уточнення дат їх життєписів, до пошуків ще не відкритих, невідомих діячів медицини, охорони здоров'я. Можливо, подібні видання слід запрограмувати, опрацювати й видати в регіонах України.

Любомир Пиріг, акад. НАМН України, чл.-кор. НАН України (Київ)